

III
ТАЪЛИМ МУАССАСАЛАРИДА
САИД АҲМАД ИЖОДИНИНГ ЎҚИТИЛИШИ

САИД АҲМАДНИНГ “САРОБ” ҲИКОЯСИДА ОТА-ЎҒИЛ
МУНОСАБАТИ

ҚУВВАТОВА Дилрабо Ҳабибовна,
БухДУ профессори, ф.ф.д.
ЎРОҚОВА Нафосат Ёриевна,
БухДУ ўқитувчиси, ф.ф.ф.д. (PhD)

Аннотация: Ўзбекистон Қаҳрамони, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Саид Аҳмаднинг “Сароб” ҳикоясида ўзлигимизни, миллий-ахлоқий қадриятларимизни топташга қаратилган мудҳиш сиёсатнинг аянчли қурбонлари ота ва ўғил муносабатлари орқали халқимизнинг машъум қора кунлари акс этган. Чин ватанпарварлик ғояси, юртга садоқат, миллатга муҳаббат ота образи орқали очилса, ҳою ҳавасларга берилиш, шон-шуҳратнинг кетидан қувиш натижасида сотқинлик, нонкўрлик, хиёнатга қўл урган ўғилнинг хатти-ҳаракатлари орқали кўрсатилади. Мақолада ота ва ўғил характери тўлақонли очиш учун О.Ёкубовнинг “Музқаймоқ” ҳикояси билан чоғиштирув амалга оширилган.

Калит сўзлар: “Сароб” ҳикояси, миллий-ахлоқий қадриятлар, ота-ўғил муносабати, Жезқозғон маҳбуслар лагери, Павлик Морозов, “сексотлар”, “стукачлар”, Фузулий ғазали.

Севимли ёзувчимиз Ўзбекистон Қаҳрамони, Ўзбекистон халқ ёзувчиси Саид Аҳмадни кулгу устаси сифатида яхши таниймиз. Бинобарин, унинг юморга бой асарлари замирида аччиқ ҳаёт ҳақиқатларини ҳам англаш қийин эмас. Айниқса, истиқлол йилларида яратилган асарларини кузатадиган бўлсак, ёзувчининг фожеий ҳолатларни очик бўёқларда акс эттиришга уринганлигига гувоҳ бўламиз. Бу С.Аҳмаднинг ўз бошидан ўтказган ўша машъум қора кунлари акси бўлса ажабмас, албатта. Нега ёзувчимиз ҳурликка эришгунимизга қадар бундай кунлар фожеасини ёритмади, деган савол туғилиши табиий. Жавобни адибнинг “Профессор Умарали Норматовга хат”идан топиш мумкин:

“Азизим Умарали! Сиз ҳар кўришганимизда “Бошингиздан ўтган воқеаларни ёзинг”, деб қистар эдингиз. Нима деб жавоб берганим эсингиздами?

У воқеаларни ёзмоқ учун ҳаёлан қамоқ лагерларига боришим, ўша азоб-укубатларни қайтадан бошимдан кечиришим керак. Бунга энди юрагим бардош беролмас, дегандим...

“Сароб” деган ҳикоямни ўқигансиз. Унга ҳам нуқта қўйганимда шу аҳволга тушгандим. Ўшанда мени шу Маҳмуджон ўлимдан сақлаб қолганди. Кечаси соат учда неварам шаҳар уйимизга телефон қилиб, дадасига аҳволимни айтганида, у гўё Қибрайга учиб келган эди, “Тез ёрдам”ни чақириб, касалхонага оборган.

“Сароб”да ҳам қамоқ, лагер воқеаларини ёзгандим. Юрак кўтаролмади. Шундоқ бўлишини билатуриб ёзган эдим. Қандоқ қора кунлар бошимизга тушганини биздан кейингилар билсин, деб ёздим...” [Аҳмад С. 2016: 42-бет.]

Дарҳақиқат, халқимиз бошига тушган мусибатларни, ўз кечмиш-кечирмишларини ёдга олиш, мустабид тузумнинг даҳшатли лагерлари ҳаётини ёритиш гўё уни қайта бошдан кечиришдек гап. Буни бошқа адибларимиз ҳам ўз хотираларида алам билан айтиб ўтганлар.

С.Аҳмаднинг қора кунлар изтироби битилган шундай асарларидан бири “Сароб”дир. Адибнинг лагер ҳаётидан олиб ёзган илк ҳикоясида бадиий

адабиётнинг азалий муаммоларидан бири – ота ва бола муносабати алоҳида ўрин тутди. “Уфқ”даги ота ва ўғил – Икромжон ва Турсунбой, Иноят оксоқол ва Низомжон зиддиятлари, “Қоракўз Мажнун”, “Азроил ўтган йўлларда” ҳикояларидаги она ва фарзанд, ота ва ўғлонлар ўртасидаги кескин муносабатлар каби бу ҳикоя сюжети ҳам асардаги ижтимоий рух пафосини бир қадар юқори кўтарган.

“Ота қарғиши мисоли ўқ – у охирада эмас, шу дунёнинг ўзида нишонга тегади”. Бухоролик 100 йил яшаган темирчи усто Амин бобонингўғитларидан олинган ушбу эпиграф ҳикоядан хулоса тарзида бўй кўрсатиб турибди. Зеро, халқимиз орасида “Онанинг қарғиши – дўқ, отанинг қарғиши – ўқ” мақоли учраши ҳам бежизга эмас. Ҳикояни ўқишга киришар экансиз, дастлаб у бизга О.Ёқубовнинг “Музқаймоқ” асари сюжетини эслатади. Ҳар иккаласида ҳам ота ва ўғил муносабатлари асар марказида туради.

“Сароб”да **ота** – Олимжон Раҳмонов район маориф бўлимининг мудир. Тарих билимдони – Олимжон домла А.Темур, Бобур, Наршахий, Форобий, Н.Кубро, Ал-Беруний, Хожа Аҳрор, А.Яссавий каби алломаларнинг ўтган асрларда хаттотлар томонидан кўчирилган ноёб қўлёзмаларини кўз қорачиғидек асрарди. Бир кеча кекса зиёлилар тўпланишиб, ғазалхонлик қилишганда, бошқаларга тушунарсиз бўлган: “Ғамларим шунча кўпки, туянинг устига ортсам, зиндонга ташланган кофирлар озод бўлади” мисрасини шарҳлаб, ҳаммани лол қолдиради. Баён қуйидагича эди: “Бир ривоятда одамлар Аллоҳдан “Эй Тангри, зиндонда ётган кофирлар қачон озод қилинади?” – деб сўрабдилар. Аллоҳ: “Туя игнанинг кўзидан ўтгандагина кофирлар озод қилинади”, – деб жавоб қилган экан. Фузулий ана шу ривоятни ғазалига асос қилиб олган. Яъни: “Менинг ғамларим шунчалик кўпки, туянинг устига ортсам, кўтаролмай, озиб, ипдек бўлиб қолади”. Ипдек озиб қолган туя игнанинг тешигидан бемалол ўтиши мумкин. Демак, кофирлар зиндондан озод қилинади”[Аҳмад С. 2016: 14-бет].

Асарда Олимжон домланинг шу каби турли некбин кирралари келтирилиб, кўз ўнгимизда рисоладагидек ота образи гавдалантирилади. Ўғил – Кимсанбой – мактабда фаол пионерлардан. У Ленин ва Сталин тўғрисида ёзилган шеърларни ажиб бир маҳорат билан декламация қилади. Уни туман, хатто, вилоят миқёсида ўтадиган тантанали йиғинларга, слётларга, ўқитувчиларнинг конференцияларига чақириб, шеърлар ўқитишади.

Таассуфки, мустабид тузум вакиллари отани ушлаш учун болани ишга солишади, яъники, ўғилдан замона қаҳрамони янги Павлик Морозов яратиб, зиёли отага қарши курашга ёллайдилар. Бу йўлда болага турли алдамчи совғалар бериб, гўёки келажаги учун имкониятлар яратиб, ундан ғараз мақсадлари учун фойдаланадилар.

Юқорида таъкидлаганимиздек, ҳар иккала ҳикояда ҳам худди шу ўринларигача деярли бир хил фабула кузатилади. Аммо “Музқаймоқ”даги боладан фарқли ўлароқ, “Сароб”даги Кимсанбой характери асар сюжети ривожига ўсишда давом этаверади. “Музқаймоқ”да афсусланиш, пушаймонлик ҳисси болани чулғаса, “Сароб”да то ўзини ўзи ўлдиргунга қадар бу туйғулар ўғилга бегона эди. Худди мана шу нуқтада икки ўхшаш асарнинг сюжетлари ажралиб, индивидуаллик касб этади.

Ҳикоя қамоқхона маҳбуси – рассом – ёзувчи тилидан сўзланади. Олимжон Раҳмоновни халқ душмани сифатида ўн беш йилга озодликдан маҳрум қилишади. Бу ишларда бешинчи синф ўқувчиси – ўз ўғлининг – суюклиси Кимсаннинг қўли борлигини билиб, пешонасига шاپиллатиб уриб: “Э-э, аттанг, аттанг! Илоё, жувонмарг бўл! Умринг хор-зорликда ўтсин” [Аҳмад С. 2016: 18-бет.], – деб юзига фотиҳа тортади. Ўғилни охир-оқибат мана шу қарғиш уради.

1942 йил армия сафига чақирилганда бўлажак жангчилар номидан “Ҳурмат белгиси” ордени нишондори Кимсанбой Олимжоновга сўз берилади: “Мен ҳаёт-мамот жангига кетяпман. Халқ душманининг ўғли бўлиб эмас, асл ватанпарвар, доҳий Сталин фарзанди бўлиб урушга кираман.

Бугундан бошлаб фамилиям Олимжонов эмас, Ёлқинов бўлди. Кўксимда буюк Сталин билан жангга кираман!” [Аҳмад С. 2016: 19-бет.].

Кўринадик, ўғил отадан кейин ишонган эътиқодида давом этаверади. Аммо тақдир унинг ўзини ҳам қамоққа маҳкум этади. Бу ҳам етмагандек, лагердаги қинғирликлари: “сексотлар” ва “стукачлар” (махбуслар тўғрисида бошлиқларга яширинча маълумот бериб турадиганлар) сафида хизмат қилганлиги учун бошқа махбуслар томонидан жазоланади. Натижада, қўли синганда қийшиқ битиб, бир умрга ногирон бўлади. Бошидан олган зарбалари туфайли калласи у ёқдан бу ёққа оғиб кетаверадиган, кўзлари ҳам яхши кўрмайдиган бўлиб қолади. Шу сабабли уни отаси ётган лагерга жўнатганларида танимайди. Боласини кўрганда Олимжон домла кўзларидан оққан ёш соқолларига томарди. У қимирламас, ҳар киприк қокқанда, миждаларида тўпланиб қолган ёш дув тўкиларди. Ёзувчининг бу ўринда меҳрибон ва раҳмдил, кечиримли ўзбек отаси сиймосини ярата олганлигини кўришимиз мумкин.

Ҳикоя сўнгида Кимсанбой ҳар куни рассомнинг олдида келиб, қора лок сўрай бошлайди. Кўксидаги Сталиннинг суратини ранг билан чаплаб, бошқалардан ҳимояланмоқчи бўлади. Аммо рассом унинг куни битганлигини, бу ишини “зек”лар аллақачон сезиб қолгани, Павлик Морозовнинг садоқатли издоши бўлганлиги, ўз отасини ГПУ га сотганлиги учун “Ҳурмат белгиси” ордени билан тақдирланганини рўй-рост айтади. Шу тариқа ўғил ўзини пичоқлаб, ҳаммасидан қутулмоқчи бўлади. Ўлимидан олдин рассомга васият қилади гўё: “Сиздан ўтиниб сўрайман, Штокманга айтинг, жоним узилиши билан танам совимай, жасадим қотмай туриб, кўксимдаги Сталин суратини терим билан шилиб олсин... У дунёга ҳам Сталин билан кетмай. У билан битта қабрда ётгулик қилмасин”[Аҳмад С. 2016: 25-бет.].

Кўринадик, асар сўнгида ўғил сиғинган эътиқоди ёлғонлар асосига қурилганини англаб етади, афсус чекади, аммо энди кеч эди.

С.Аҳмаднинг ушбу ҳикояси тоталитар тузум кўргуликларидан, жабр-зулмидан бир катра эди, холос. Бундай фожеий қисматлар ҳақида, инсоният эркининг топталиши, умумбашарий туйғуларнинг оёқ ости қилиниши борасида ёзиш осон эмас, албатта. Адибнинг шундай мудҳиш воқеалар ичида бўлганлиги, ўша муҳитда улар билан бирга нафас олганлиги учун ҳикоя ўта жонли, табиий чиққан. Энг муҳими, асар чин ватанпарварлик, юртга садоқат, меҳру оқибат, миллий-ахлоқий қадриятларимизга содиқлик ғоялари билан тўйинтирилган, десак муболаға бўлмас.

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Аҳмад С. Қоракўз Мажнун. – Тошкент: “Сано-стандарт”, 2016. – 232 б.
2. Карим Б. Рухият алифбоси. – Тошкент: Ғ.Ғулом номидаги нашриёт - матбаа ижодий уйи, 2016. – 362 б.
3. Ҳаққул И. Ҳаёт, адабиёт ва абадият. – Тошкент: “Тафаккур”, 2019. – 318 б.

САИД АҲМАД ИЖОДИДА САДОҚАТ ВА ВАФО ТИМСОЛИ

ЯНГИБАЕВА Назира Гулмановна

ҚДУ доценти

БЕГДУЛЛАЕВА Динора Рустембаевна

ҚДУ талабаси

Аннотация: Ўзбек адабиётининг серқирра истеъдод соҳиби, наср гулшанининг беқиёс намуналаридан бири бўлган Саид Аҳмад ижоди беназир асарлар уммонидир. Дўстлик ва меҳр-муҳаббат тўлқинларидан яралган асарлари қаторида “Қоракўз мажнун” ҳикоясини таъкидлаб ўтиш жоиздир. Асарнинг бош қаҳрамонлари бўлган Саодат ая ва унинг вафодор ити Қоракўз ўртасидаги муносабат ҳаётнинг гўзал жавҳаларини мадҳ этгувчи сабоқдир.